

KAMRAN İMANOV

**İNTERNET VƏ MÜƏLLİFLİK HÜQUQU:
MARAQLARIN TOQQUŞMASI VƏ
KOMPROMİSİN AXTARIŞI**

Bakı – 2018

Kamran İmanov,

Azərbaycan Respublikasının Əqli Mülkiyyət Agentliyinin
İdarə Heyətinin sədri.

**“İnternet və müəlliflik hüququ: maraqların toqquşması və
kompromisin axtarışı”. Bakı, 2018**

Bu nəşr “Exo” ictimai-siyasi qəzetinin 24 yanvar 2015-ci il tarixli
14-cü (3411) nömrəsində dərc olunmuş materialın yenidən çapıdır.

©Azərbaycan Respublikasının Müəllif Hüquqları Agentliyi. 2016

© Azərbaycan Respublikasının Əqli Mülkiyyət Agentliyi. 2018

İnternet və müəlliflik hüququ: maraqların toqquşması və kompromisin axtarışı

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin təsdiq etdiyi “Azərbaycan-2020: Gələcəyə baxış” konsepsiyasında əqli mülkiyyət prioritet sahələrdən biri kimi qeyd edilir. Bu sənədin iqtisadi, informasiya texnologiyaları, təhsil, elm və qanunvericilik, habelə mədəni irs də daxil olmaqla 6 bölməsində müəllif hüquqları və əlaqəli hüquqlar sistemi qarşısında duran əsas məsələlər ifadə olunur. Xüsusilə də “İKT-nin inkişafı və informasiya cəmiyyətinə keçidin təmin edilməsi” adlı 6-cı bölmənin vacib məsələlərindən biri “İKT və əqli mülkiyyətin qarşılıqlı təsirini və əqli mülkiyyət hüquqları ilə qorunan bir çox obyektlərin qlobal rəqəmsal şəbəkəyə miqrasiyasını nəzərə alaraq, onlayn lisenziyalaşdırma və one-stop-shops formatda xidmətlərin göstərilməsi əsasında rəqəmsal hüquqların idarə edilməsi sistemi yaradılacaq” kimi ifadə olunub.

Müəllif hüquqları və İnternetin qarşılıqlı əlaqələri sahəsində bu konsepsiyasının necə həyata keçirilməsi ilə bağlı biz Müəllif Hüquqları Dövlət Agentliyinin sədri, tanınmış beynəlxalq ekspert, Ümumdünya Əqli Mülkiyyət Təşkilatının Müəllif Hüquqlarına dair Müqaviləsinin Assambleyasının sədri, professor Kamran İmanova müraciət etdik.

- Kamran müəllim, Sizin fikrinizcə, İnternetdə müəllif hüquqlarına riayət olunmasında hansı problem mövcuddur?

- Hələ 1996-cı ildə rəhbər orqanlarında Azərbaycan nümayəndəsinin də təmsil olunduğu Diplomatik Konfransda beynəlxalq ictimaiyyət tərəfindən, peşəkarların qısaca olaraq İnternet-müqavilələr adlandırdığı, Müəllif hüquqlarına dair müqavilənin (MHM) və Fonoqramlar və ifalara dair müqavilənin

(FİM) mətnləri qəbul edilərkən, yaradıcı aləm rahat nəfəs aldı: nəhayət ki, müəlliflər İnternetdə öz haqlarına malik olacaqlar. Çünki o vaxta qədər şəbəkədaxili etiketin, yaxud net-etiketinin yalnız yazılmamış qaydaları işləyirdi. Lakin artıq o vaxt aydın idi ki, informasiya texnologiyalarının inkişafının təbii olaraq hüquqların inkişafından daha çox irəliləməsi yeni problemlərin yaranmasına gətirəcək.

Həqiqətən, son 10 il ərzində müəlliflik hüququ obyektlərindən İnternetdə istifadə edilməsi məsələlərinə və onların İnternetə artan miqrasiyasına hətta ötəri nəzər yetirsək, belə bir qənaətə gəlmək olar ki, global şəbəkədə hüquq sahibləri ilə istifadəçilər arasında və hüquq sahibləri ilə internet-provayderlər arasında getdikcə daha da artan münaqişələr yer alır. Birincinin mahiyyəti ondan ibarətdir ki, hüquq sahibləri intellektual məhsulun yaradılması və yayılmasından tam gəlir əldə edə bilmirlər. Çünki rəqəmsal dövrdə istifadəçilər üçün məlumatın, yəni rəqəmsal məzmunun sürətini çıxarmaq ucuz başa gəlir və onlar uzaq məsafələrdə və böyük həcmdə məlumatların mübadiləsini aparmaq imkanına malikdirlər. Bu halda nüsxələrin mükəmməl dəqiqliklə və sıfır həddində olan məsrəflə çoxaldılması və onların ani sürətdə və yenə də sıfır məsrəflə yayılması üçün görünməmiş imkanlar var.

İkinci münaqişə isə ondan ibarətdir ki, hüquq sahibləri çox vaxt faktiki hüquq pozucuları olan istifadəçilərə qarşı onların anonimliyi və qeyri-leqal məzmun mübadiləsinin geniş yayılması səbəbindən iddia irəli sürə bilmirlər və buna görə də günahı provayderlərin üzərinə qoyular

- Belə çıxır ki, müəllif hüquqları ilə bağlı bu münaqişələrə məhz İnternetin inkişafı səbəb olub?

- Daha dəqiq desək, səbəb İnternet istifadəçilərinin Web-2.0 çərçivəsində yeni qarşılıqlı əlaqə platformaları hesabına, həmçinin, müəllif hüququnun yaranmasına səbəb olan ənənəvi əsərlərdən (məhsullardan) fərqli olaraq, rəqəmsal məzmunun

xüsusiyyətinə görə əldə etdiyi texnoloji üstünlüklərdədir. Bununla da İnternetdə istifadəçilər üçün əsərlərin əlçatımlı olması və müəllif hüququ obyektlərini yaradıcıları və yayıcılarının həvəsləndirilməsi arasında tarazlıq birincilərin xeyrinə pozulmuşdur.

İcazənilə aydınlıq gətirim. Vikipediya, Facebook, Myscape kimi, Web-2.0 çərçivəsində olan İnternet-servislər və platformalar, Youtube, yaxud Flickr bloqlar (Twitter), piring şəbəkələri P2P, fayl mübadiləsi şəbəkələri (Bit Torrent) kimi və s. istifadəçi kontenti üçün olan platformalar informasiya mübadiləsi üzrə əlaqələri genişləndirir və müəllif hüquqlarının pozulmasını asanlaşdırır. Konkret istifadəçiyə yönəlmiş və “buludlu” hesablamalarla təchiz edilmiş qüvvəyə minən Web-3.0 isə daha çox inteqrasiya və trans sərhəd informasiya məkanını təmin edəcək və buna görə də vəziyyəti daha da gərginləşdirəcək.

İndi isə, rəqəmsal kontentə çevrilmiş məhsullarla nə baş verdiyinə nəzər yetirək. Birincisi, kontentin informasiya təbiətinə görə informasiyanın məzmununun, yəni müəllif hüququ obyektinin məzmununun əhəmiyyəti artır və paralel olaraq müəllif hüququ ilə qorunan forma anlayışı zəifləyir. İkincisi, yaradıcılığın yeni rəqəmsal formaları – fraqmentasiya (parçalara bölmək), mikşirovanie (qarışdırmaq), meşapirovanie, sempirovanie (seçmək) və s. ortaya çıxır və bu da kontent şəklində olan əsərin formasını itirir. Bununla yanaşı, müstəsna hüququn qadağanedici funksiyası zəif işləyir, dəyər qanunları başqa cür davranırlar, “nüsxə” və “surət” anlayışları öz mənasını dəyişir və “daxil olma” anlayışı daha vacib olur.

Məncə, sadaladıqlarım ənənəvi müəllif hüququnun böhranlı durumunu qiymətləndirmək və ancaq ənənəvi müəllif hüququnun sərtləşdirilməsi modellərinə güvənməyin təsirli nəticə verməyəcəyini anlamaq üçün kifayət edir. Heç də təsadüfi deyil ki, bu prinsiplərə əsaslanan, ACTA, PIPA və SOPA tipli piratlığa qarşı mübarizə üzrə beynəlxalq və milli qanunverici

təşəbbüslər hələ də qüvvəyə minməyib. Qaydaları pozanlara qarşı üç xəbərdarlıqdan sonra onların saytlarının nəticə olaraq bağlanması nəzərdə tutan HADOPI fransız qanununun təsiri isə dayandırılmışdır. Lakin fakt faktlığında qalır: ÜÖMT-nin qiymətləndirməsinə görə, ancaq musiqi sahəsində istifadəçilər arasında qeyri-leqal mübadilə XXI əsrin birinci onilliyinin sonuna 40 mlrd. fayldan artıq dəyərləndirilib, yəni piratlığın səviyyəsi 95 faiz olmuşdur.

Piratlığın ümumi həcmi ilə bağlı rəqəmlərlə oxucuları yükləməmək üçün, yalnız onu deyim ki, rəqəmsal kontentin satışının artmasına baxmayaraq, bu, fiziki daşıyıcılarda satışın aşağı düşməsi nəticəsində əmələ gələn zərərin ödənilməsi üçün kifayət eləmir. Buna görə də bazarın ümumi həcmi azalır. Səbəb – qeyri-leqal istifadədir. Bunun qarşısını necə almaq olar? Mütəxəssislərin bir qismi, hər zaman olduğu kimi, yalnız istifadəçilərin pozuntulara görə məsuliyyətinin sərtləşdirilməsi ilə bağlı tədbirlərin tərəfdarıdır. Bir sıra hüquqsünaslar tərəfindən dəstəklənən digər qismi isə provayderlərə qarşı tam məsuliyyətin tətbiq olunmasını və istifadəçilərin hüquqlarının pozulmasına görə onlardan təzminat ödənilməsinə tələb edirlər.

- Pozuculara qarşı cəzanın sərtləşdirilməsindən və vasitəçi-provayderlər üçün məsuliyyətin müəyyən edilməsindən başqa, digər yanaşmalar mövcuddurmu?

- Əlbəttə və burada əsas diqqət rəqəmsal mühitdə əlavə dəyərin yaradılması üzrə, həmçinin hüquq sahiblərinin mükafatlandırılmasını təmin edən və onlayn-ticarəti stimullaşdıran yeni biznes-modellərə yetirilir. Bu modellər “İnternetdə aşkarlıq – müəllif hüquqlarının təmin edilməsi” sistemində tarazlığın bərpası konsepsiyası çərçivəsində istehsal olunur. Tarazlıq isə, qeyd etdiyim kimi, hazırda tərəzinin azad girişlə bağlı tərəfindədir, yəni İnternet istifadəçilərinin tərəfində.

Sadalanan yanaşmaların əhəmiyyətini azaltmadan qeyd edirəm ki, fikrimizcə, bu yanaşmaların uğurlu olması üçün bir

prinsipial şərt yerinə yetirilməlidir. Bu, onlayn-ticarətin leqal sxemlərinin İnternet şəbəkəsi istifadəçilərinin gözləntiləri ilə uyğunlaşdırılmasından ibarətdir. Başqa sözlə, leqal ticarət, yaxud lisenziyalaşdırma qeyri-leqal istifadə qədər asan yerinə yetirilməlidir. O vaxta qədər ki, kontentdən istifadənin leqal formaları və İnternet istifadəçilərinin gözləntiləri arasında uyğunsuzluq mövcud olacaq, piratçılıq daha da kəskinləşəcək, çünki bu gözləntiləri qeyri-leqal üsullarla təmin etmək daha asandır. Unutmamaq vacibdir ki, tərəflərdən birinin texnoloji üstünlüklərini və onların əmələ gətirdiyi dəyişiklikləri geri döndərmək mümkün deyil, ona görə də baş verənlərin qaçılmaz olduğunu etiraf etmək, onlara qarşı çıxmaq, əksinə onlarla qarşılıqlı intellektual əlaqələrə nail olmaq lazımdır. Seçim yoxdur – ya müəllif hüquqları sistemi İnternet istifadəçiləri tərəfindən əldə olunan təbii üstünlüklərə uyğunlaşacaq, ya da məhv olacaq.

- Yeni yanaşmaların mahiyyəti nədən ibarətdir?

- Qısaca demək olar, onlar müəllif hüququnun qorunma mexanizmi olaraq nəzərdə tutulan müstəsna hüquqları yenidən dərk edirlər. Məlum olduğu kimi, Əqli Mülkiyyətdə (ƏM) müstəsna hüquqlar maddi aləmdə “mülkiyyət” anlayışının analogu olub. Onların əsasında qadağanedici funksiya, daha dəqiq desək, maddi əşyaların dövriyyəsi sahəsində “sahiblik” səlahiyyəti ilə analogiyanı olan, müəllif hüququ obyektinin “istifadəsinin qadağan olunması” dayanırdı. Müəllif hüququnun sərtləşdirilməsi modelləri də məhz bu qadağanedici funksiyaya ümid edir. Lakin kontent İnternetdə bir qədər fərqli davranır. Bu da mövqeyin yenidən dərk edilməsini tələb edir. Xatırlayıram ki, İ.Saltıkov-Şedrin “heç bir şeyi dəyişmədən” öz təşəbbüsünü daha cəlbədicilik etmək haqqında düşünərək yazırdı ki, “gündüz və gecə və bir gün və bir gecə daha” oturmaq olar. Riyaziyyat ilə analogiya aparsaq, demək olar ki, Gödelin natamamlıq haqqında teoreminin nəticəsi olan məşhur elmi fakt işə düşür. Hər hansı bir teorem çərçivəsində onun ziddiyyətsizliyini sübut

etmək mümkün deyil: nəzəriyyənin ziddiyyətsizliyini sübut etmək üçün (bizim halda isə hər hansı bir təşəbbüsün) bu nəzəriyyənin çərçivəsindən kənara çıxmaq lazımdır.

Beləliklə, yeni yanaşmalar, vəziyyəti yenidən dərk edərək, qeyd etdiyim kimi, istifadəni qadağan edən funksiyanın sərbəst istifadənin müsbət funksiyası ilə əvəz olunmasını təklif edirlər, yəni kontentdən İnternetdə sərbəst istifadə olunur, sərbəst istifadəyə qoyulan məhdudiyyətlər götürülür. Belə modelər sırasında artıq dünyanın 54 ölkəsində tətbiq olunan və bununla da özünü təsdiq etmiş açıq lisenziyaları Creative Commons (CC) göstərmək olar. Yeni yanaşmaların digər növü də sərbəst istifadə ilə bağlıdır, yalnız qonorarın ödənilməsi şərti ilə, yəni məcburi (hüquq sahibinə qarşı) lisenziya ilə. Bu modellər hüquq sahibləri üçün nəzərdə tutulan qonorarın mənbəyi və toplanma qaydaları, yaxud ödənilən kompensasiyaya görə fərqlənir.

Belə mövqe müəllif hüququnun məqsədinə də uyğundur və bu yaradıcı ifadə və burada yaranan biznes-modellər üçün texnoloji imkanlara təsir göstərməməli, eyni zamanda köhnəlməmiş texnologiyalar əsasında yaradılmış biznes-modellərin qorunmasına yönəlməməlidir.

Bir daha vurğulayıram, müəllif hüququnun məqsədi əsərlərin yaradılması və yayılması ilə bağlı olan bütün texnologiyalarla əməkdaşlıq etmək və bu texnologiyalar vasitəsilə yaranan mədəni mübadilədən faydalanmaqdır. ÜƏMT-nın baş direktoru, cənab F.Qarrinin dediyi kimi: “Müəllif hüququnun məqsədi - biznesin korporativ maraqlarının həvəsləndirilməsində deyil, mədəni dinamizmə yardım etməkdədir.”

- Qarşıya qoyulan vəzifələrin yerinə yetirilməsi üçün nə etmək lazımdır?

- Bizim həm elmi, həm də praktiki cəhətdən üzərində işlədiyimiz ən vacib məsələ də elə budur. Biz ondan irəli gəlirik ki, müəllif hüququna dair siyasət sahəsində tam və razı-

laşdırılmış əks tədbirlərlə bağlı təkliflərin hazırlanması ən azı həm offlayn, həm də onlayn rejimdə olan hüquqların, infrastrukturun birləşməsini, mədəni və ən yaxşı biznes-modellər sahəsində dəyişikliklərin nəzərə alınmasını tələb edir. Çox təəs-süf ki, Sizin qəzet də daxil olmaqla, bəzi nəşrlər ayrı-ayrılıqda, bəzən populistlik deyil, məhz komplekslik, ahənglik nöqtəyi-nəzərdən səhvə yol verirlər.

Bildiyiniz kimi, hüquq yüzilliklər də olmasa, onilliklər boyu müəllif hüququ sahəsində siyasətin formalaşdırılmasında əsas vasitə hesab edilirdi. Lakin rəqəmsal mühitdə o kifayət qədər sərt, hətta məhdud bir vasitəyə çevrildi. Çünki müəllif hüququnun ərazi prinsipi fiziki aləmdəki təsirindən fərqli olaraq, rəqəmsal mühitdə, onun hərəkət həcminə və beynəlxalq çoxyurisdiksiyalı xüsusiyyətinə görə, zəifləmiş oldu. Onun olduğu bu ərazi qəfəsindən isə iqtisadi və texnoloji institutlar artıq çıxıblar. İnternet mədəniyyəti bu gün elə bir durumdadır ki, onun təklif etdiyi platformalar davranışlara hüquq səviyyəsində, hətta ondan da artıq dərəcədə təsir edirlər.

Bir sözlə, müəllif hüququ sahəsində hüququn son atribut olaraq özünün mövqeyini qoruması üçün o, bu platformalara və onların yaratdığı İnternet mədəniyyətinə yol açmalıdır.

- Nə üçün Siz hüquqi yeniliklərin həm real (offlayn), həm də virtual (onlayn) aləmdə həyata keçirilməli olduğunu vurğuladınız?

- Qeyri-leqal kontentlə bağlı şəbəkədə yaranmış vəziyyət bir sıra səbəbdən CD və DVD-də rəqəmsal kontentin vəziyyəti ilə qarşılıqlı əlaqədə olur. Əvvəl də qeyd etdiyim kimi, şəbəkədə kontentin satışının artması ilə müqayisədə, daşıyıcılarda kontentin satışı daha sürətlə azalır. Siz, yəqin ki, fikir verdiniz, realizə olunan pirat disklərin bir çoxu əvvəllər buraxılmış orijinal fonoqramların və audiovizual əsərlərin sürəti deyil, onlar İnternetdən qeyri-qanuni yolla köçürülmüş seçmələrdir. Belə çıxır ki, offlayn satışın azalan bazarında İnternetdən götürül-

müş kontentin pirat məhsulu üstünlük təşkil edir. Ona görə də, qanunvericilikdə istifadə hüququnun dərinləşdirilməsi üzrə müvafiq tədbirlər həm offlayn, həm də onlayn üsullara aid edilməlidir. Yaxud digər bir misal. İstifadəçilərin bir qismi hüquqların kollektiv idarə edilməsi təşkilatlarına müəllif əsərlərindən istifadəyə görə qonorarı ödəməkdən imtina edirlər. Bununla yanaşı, deyilənlərdən irəli gələrək, kollektiv idarə edilmə sistemi həm də İnternetdəki kontent üçün də yaradılır. Ona görə də, biz müəyyən olunmuş qaydada, İnternet də daxil olmaqla, “Hüquqların kollektiv idarə edilməsi haqqında” qanun layihəsini hazırladıq. Daha bir misal. Xarici mütəxəssislərin fikrincə, müəllif hüququ obyektləri ilə distributor şəbəkəsində realizə olunan intellektual məhsulun üzərinə yapışdırılan nəzarət markalarının şəxsiləşdirilməsi üzrə yaradılmış rəqəmsal texniki-təşkilati sistem Agentliyin əhəmiyyətli müvəffəqiyyəti hesab olunur. Yaxın günlərdə tətbiq ediləcək bu layihənin unikallığı ondadır ki, o smartfonlar üçün “Track & Trace” proqram kompleksi ilə qarşılıqlı əlaqədə olan və markaların legitimliyini uzaqdan müəyyən etməyə imkan verən markaların verilməsi üzrə rəqəmsal sistemlə təchiz olunub. Belə markanın olmaması böyük məbləğdə cərimə ilə nəticələnə bilər. Sistemin yaradılması “Əqli mülkiyyətin hüquqlarının təmin edilməsi və piratçılığın qarşısının alınması haqqında” qanundan, müvafiq normativ-hüquqi aktlardan irəli gəlir, yəni İnternetin müasir imkanları ilə qarşılıqlı olaraq hüquqi əsasla malikdir.

- İndi isə rəqəmsal hüquqların idarə edilməsi infrastrukturunu barədə...

- İnfrastruktur da hüquq qədər vacibdir. Hazırkı infrastruktur necədir? Bir qayda olaraq, bu, müəllif hüququ sahəsində səlahiyyətli olan milli qurum tərəfindən koordinasiya edilən hüquqların kollektiv idarə edilməsi təşkilatlarıdır. Məsələn, Azərbaycanda müvafiq olaraq musiqili və audiovizual əsərlərin istifadə edilməsi üzrə müəlliflər üçün qonorar toplayan müəllif

hüquqlarının kollektiv idarə edilməsi sahəsində iki ictimai təşkilat “Azərbaycan müəllifləri” və “Kinorejissorlar gildiyası” mövcuddur. Əqli mülkiyyətin müəllif və digər oxşar hüquqları sahəsində dövlət siyasətini isə Müəllif Hüquqları Agentliyi həyata keçirir.

Bələliklə, mövcud olan kollektiv idarəetmə infrastrukturu artıq rəqəmsal dövrün tələblərinə cavab vermir, o, köhnəlib və inkişaf etməlidir, çünki hər bir cəmiyyətin özünü ifadə etmək mühiti var, İnternetdə isə kontentin idarə olunması üçün onun musiqili, audiovizual, yaxud başqa bir əsərdən yaradılmasının əhəmiyyəti yoxdur. Bundan əlavə, İnternet çox yurisdiksiyalıdır, sərhədsizdir. Bizim tərəfimizdən hazırlanmış və həyata keçirilən layihə, Sizin qeyd etdiyiniz kimi, one-stop-shops formatda onlayn lisenziyalaşmanı və monitorinqi (müəllif hüququ ilə qorunan hər hansı bir kontent üçün bir pəncərə prinsipi) nəzərdə tutur. Biz cəmiyyətlərimizlə qarşılıqlı əlaqələr quracağıq, lakin başqa qaydalarla. Kontentin milli bazasını biz idarə edəcəyik, lakin kontentin milli məlumat bazasında bu cəmiyyətlərin repertuarından, folklardan və digər obyektlərdən istifadə olunur. Bütövlükdə, İnternetdə qorunan kontentin ədəbiyyat, musiqi, audiovizual əsərlərdən, məlumat bazalarından, foto şəklində incəsənət əsərlərindən, folklor nümunələrindən və fonogramlardan ibarət olacağı nəzərdə tutulur. Kontent onların axtarışı üzrə identifikatorlarla və təhlükəsizlik nişanları – onların qanuniliyini müəyyən etmək üçün su nişanları ilə təchiz olunur. Texniki və proqram üzrə, özünüz də tanış olduğunuz kimi, biz layihənin bir hissəsinin pilot şəklində həyata keçirilməsi: storeclər, rəqəmsal kitabxana üçün toplayıcılar, müxtəlif növdə əsərlərin rəqəmləşdirilməsi üzrə qurğular, proqram-aparat kompleksləri və s. üçün əsasən hazırıq.

- Hansı işlər davam etdirilir?

- İlk növbədə, milli Reyestrimizi müəllif kontenti ilə “doyuzdurmaq” lazımdır. Burada çətinliklər də qarşıya çıxır.

Məsələn, Azərbaycanda mətnlərin surətinin çıxarılması üzrə kollektiv idarəetmə təşkilatları yoxdur, yəni mətnlər üzrə müəllif hüququ obyektləri üçün hazır repertuar yoxdur. Eyni vəziyyət fotoqrafiya kimi tətbiqi incəsənət əsərləri üçün də mövcuddur. Ona görə də, internetdə onlara olan tələbatı qabaqcadan müəyyən etmək, sonra isə rəqəmləşdirməni aparmaq lazımdır. “One-stop-shops”un mahiyyəti ondan ibarətdir ki, müəllif kontenti halına gətirilmiş sadalanan bütün növ əsərlərə dair hüquqlar bir mərkəzdən idarə olunur. Həlli tələb olunan digər məsələlər də var. Onlayn lisenziyalaşdırma ilə əlaqədar isə, qlobal lisenziya nəzərdə tutulur, bu zaman hüquq sahibləri müəllif kontendindən istifadəyə dair hüquqları təqdim edirlər, könüllülük prinsipi isə hər bir hüquq sahibinə kollektiv idarəetmə obyektlərindən hər hansı birini, yaxud bütün obyektlərini “çıxartmaq” imkanı verir. Bu da istisna deyil, çünki hüquq sahibi öz kontentinə dair hüquqları özü idarə edə bilər, məsələn, Creative Commons (CC) tipli lisenziyalar vasitəsi ilə. Onların istifadəsinin bariz nümunəsi kimi Təhsil Nazirliyinin tətbiq etdiyi təcrübəni göstərmək olar. Bu zaman ən yaxşı dərs vəsaitləri ilə bağlı hüquqlar, Agentliyin tövsiyəsinə uyğun olaraq, müəssisə tərəfindən alınır və CC tipli açıq lisenziyalar vasitəsilə pulsuz istifadə edilməsi üçün İnternetdə sərgilənir.

- Qanunlara tabe olan istifadəçi hansı hüquqlara malik olmalıdır və onları necə əldə etmək olar?

- İnternetdə hər hansı bir resursa çıxmaq üçün, yəni tanış olmaq, “yükləmək” üçün imkan əldə etmək, başqa sözlə desək, burada yerləşdirilmiş kontendən istifadə etmək üçün iki mərhələni keçmək lazımdır. Bunların hər birinə müəllifin tamamilə müəyyən olunmuş qanuni səlahiyyəti uyğun gəlir. İstifadəçilər şəbəkənin qovşaqlarından birinə (Web-səhifə yaxud sayt) daxil olmaq üçün əvvəlcədən hüquq sahibinə məxsus olan və “ümumi məlumat üçün” nəzərdə tutulan hüquqi səlahiyyətə malik olmalıdırlar. Yox, əgər istifadəçi kontenti “köçürsə”, yəni

onu öz kompüterinə, planşetinə, yaxud smartfona yükləyirsə, deməli, o, bunu yenidən istehsal edir, ona görə də “təkrar istehsal etmə”yə görə müəllif hüququ səlahiyyətinə malik olmalıdır. İnternet istifadəçiləri arasında bütün dünya üzrə qeyd-məhdud sayda şəxslərlə informasiya mübadiləsi aparmaq imkanı verən pirinq şəbəkələri xüsusilə məşhurdur. Nəzərə alaraq ki, İnternet trafikinin yarısından çoxunu fayl mübadiləsi təşkil edir, onda maraqlanan istifadəçiyə faylın ötürülməsi “yaymaq” kimi daha bir hüquq səlahiyyətinin olmasını tələb edir. Beləliklə, hüquqlar ya hüquq sahiblərindən, yaxud da müəllifləri təmsil edən hüquqların kollektiv idarə edilməsi təşkilatlarından əldə olunmalı və lisenziya kimi tərtib edilməlidir.

- Zəhmət olmasa, “İnternetdə açıqlıq – müəllif hüququnun təmin edilməsi” qarşılıqlı xüsusiyyətini izah edin.

- Başa düşdüyünüz kimi, İnternet-cəmiyyət, bu, ilk növbədə şəbəkə istifadəçiləridir və bunların sırasına həm müəlliflər, həm də onların işgüzar vasitəçiləri – hüquq sahibləri daxildir. İnternet-cəmiyyətin məqsədləri müxtəlifdir, eyni deyil, məqsədlərin spektri daha sərt müəllif hüququ qanunvericiliyindən başlayır və İnternet kontendindən tamamilə sərbəst istifadəyə qədər genişlənir.

Öz növbəsində, müəllif hüququ qanunvericiliyi, cəmiyyətin tələbatı ilə müəlliflərin (hüquq sahiblərinin) maraqları arasında tarazlığı təmin edən güzəştlərin cəmləşməsi olaraq, müəlliflərə (hüquq sahiblərinə) təminatın mütləq ödənilməsi şərti ilə əsərlərdən sərbəst istifadə etmək və sadəcə sərbəst istifadə etmək kimi məhdudiyyətlər və istisnalar da daxil olmaqla, müəlliflərin, yaxud hüquq sahiblərinin inhisarını məhdudlaşdıran tədbirləri nəzərdə tutur.

İstifadəçilər tərəfindən əldə edilən texnoloji üstünlük sayəsində İnternetdə tərəflər arasında münasibətlərdə olan tarazlığın pozulmasını nəzərə alaraq, status-kvonu bərpa etmək üçün

üç istiqamətdə fəaliyyət strategiyasını müəyyən etmək olar. Daha dəqiq olaraq: İnternetdə müəllif hüququ normalarının sərtləşdirilməsi, yaxud təzminatın ödənilməsi ilə kontentdən sərbəst istifadə, ya da sadəcə sərbəst istifadə kimi zəiflədici məhdudiyət və istisnaların tətbiq edilməsi.

“İnternetdə açıqlıq – müəllif hüququnun təmin edilməsi” sistemində İnternetdə açıqlıq fikrinin daşıyıcıları kimi məhz istifadəçilər çıxış edirlər, onlar əsərlərdən sərbəst istifadə edilməsinə daha çox üstünlük verirlər. Kontentdən mükafatın ödənilməsi şərti ilə sərbəst istifadənin daha çox tərəfdarları müəlliflərdir. Hüquq sahibləri isə müəlliflərin iş ortağı olaraq hüquqların təmin edilməsi üzrə tələblərin sərtləşdirilməsinə daha çox üstünlük verirlər. Araşdırmalar deyilənləri təsdiq edir.

İnternetdə hüquqların idarə edilməsi üzrə Azərbaycan layihəsinin hazırlanması zamanı, oyunların nəzəriyyəsi kimi müasir riyazi üsullara müraciət edərək, biz, nəzəri olaraq, üç oyunçunun – müəlliflərin, hüquq sahiblərinin və istifadəçilərin münasibətlərini analiz etdik və belə bir nəticəyə gəldik ki, daha dayanıqlı güzəşt təzminatın ödənilməsi ilə kontentdən sərbəst istifadə etməklə əldə olunur. Baxmayaraq ki, bu, digər iki modelin istifadəsini istisna etmir. Bunun bariz nümunəsi kimi, qanunvericilikdə qaydaları pozanların saytlarının bloklanması (*bağlanması*) üzrə qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş normaları, yaxud CC tipli açıq lisensiyaları göstərmək olar.

Məhz təzminatın ödənilməsi ilə İnternetdə kontentdən sərbəst istifadə etmək strategiyasının üstünlüyü bizim hazırladığımız rəqəmsal hüquqların idarə edilməsi sisteminin nəzəri platformasını təşkil edir.

- Hüquq sahiblərinin mükafatlandırılması üçün əlavə dəyər hansı mənbələrdən, Sizin ifadə etdiyiniz kimi, “əmələ gəlir”?

- Bəlkə də bu, açar sualdır və daha mükəmməl, münafişəyə səbəb olmayacaq biznes-modeli seçməklə əlaqədardır. İn-

ternetdə hüquqların kollektiv idarə edilməsi üzrə sadə sistemlərdə istifadəçilər təşkilat tərəfindən verilən lisenziyalar əsasında lazım olan hüquqi səlahiyyətləri əldə edirlər və bu zaman istifadənin hər bir növünə görə qonorarın ödənilməsinə öhdələrinə götürürlər. Qonorarın (mükafatın) məbləği tərəflərin iradəsindən asılıdır, lakin təsdiq edilmiş tarif dərəcələri əsasında da müəyyən edilə bilər. İstifadələrin qeydiyyatını istifadəçi aparır, o, həm də istifadəyə görə təzminatı ödəyir. Bu sxem, aydın olduğu kimi, səmərəsizdir, ona görə ki, istifadəyə lazımi nəzərətin təmin edilməsi mümkün deyil. Hüquqpozumaların miqyası da burdan irəli gəlir.

Təzminatın daha stabil mənbələrinin aşkar edilməsinə yönəlmiş və paralel olaraq mümkün hüquqpozumaları bir qədər yumşaldan (*hamarlaşdırın*) digər yanaşmalar da mövcuddur. Məsələn, müştərilərin müəllif kontenti şəbəkəsindən istifadəsinə görə ödənişi provayderlərin boynuna qoymaq, əslində isə, istifadəçilər üçün İnternetə görə müəllif hüququ vergisi qoymaq kimi, çünki əlavə ödəniş yükü məhz onların üzərinə düşür.

Nəzərdə tutulur ki, məhz istifadə üçün qlobal lisenziya provayderlər vasitəsi ilə istifadəçilərə təqdim olunacaq. Məsələn, Azərbaycanı götürsək, görürük ki, əhalinin 73 faizi (6,5 mln. nəfərdən çox) İnternet istifadəçisidir və əgər belə vergini – hər istifadəçiyə görə ildə 1 manat hesablasaq, 6,5 mln. manatdan artıq olacaq və bu, əsasən hüquq sahiblərinin mükafatlandırılmasına sərf olunacaq. Əgər, nəzərə alsaq ki, köçürülən kontentdə hər birinə təxminən 45 faiz olmaqla musiqili və audiovizual əsərlərin və 10 faizə yaxın ədəbiyyat əsərlərinin payına düşür, o zaman müxtəlif hüquq sahibləri arasında bu vasitələrin paylanmasının təxmini görüntüsü aydın olur.

N.Mixalkov tərəfindən təklif olunan Rusiya modelinin mahiyyəti də məhz bundan ibarətdir. Vergi formasını nəzərdə tutan modelin ideyası yeni deyil. Hələ 2004-cü ildə professor U.Fişer özünün “Promises to keep: Technology, Law and the Future of entertainment” (Stanford, 2004) adlı məşhur kitabın-

da əsərlərin sərbəst istifadəsinə görə təzminatın alternativ sistemini təklif edib. Fişerin modeli əsərin qeydiyyatını və rəqəmsal hüquqlar üzrə xüsusi dövlət müəssisəsində unikal identifikatorun əldə olunmasını, kontentdən istifadənin izlənməsini və onun reytinginin formalaşmasını, dövlət orqanı tərəfindən qurğuların istehsalçılarından vergi olaraq və rəqəmsal resurslara giriş üzrə xidmətlər formasında təzminat vəsaitlərinin toplanmasını, reytingə əsasən hüquq sahibləri arasında vəsaitlərin bölüşdürülməsini nəzərdə tuturdu. Bu ideya Rusiyada professor A.Dolqinin “Simvolik mübadilənin iqtisadiyyatı” (M., “İnfa”, 2006) adlı əsərində, B.Budnikin “Müəllif hüququ” jurnalındakı məqalələrində inkişaf etdirilib.

- Azərbaycanda hazırlanan sistemin işlənməsi necə nəzərdə tutulub?

- Bizim hazırladığımız sistemə gəlincə, o, əlbəttə, hüquq sahiblərinə təzminatın mütləq ödənilməsi ilə İnternetdə əsərlərin sərbəst istifadəsinə qoyulan məhdudiyyətlərin aradan qaldırılması paradiqmasına və “Əqli mülkiyyətin hüquqlarının təmin edilməsi və piratçılıqla mübarizə haqqında” qanunun müvafiq normasına əsaslanır. Sistem iki üsuldən istifadə etməyə imkan verir. Birinci – istifadə faktlarının izlənməsi və robotlaşdırılmış indeksləşdirmə mexanizmi vasitəsilə, kontentdən sərbəst istifadəyə görə hüquq sahiblərinə təzminatın ödənilməsini təmin etmək məqsədilə gipermonitorinqdir. İkinci – istifadəçinin kontentin Reyestrini tərtib edən təşkilata müraciətləri üçün E-salesdir. Beləliklə, 3 blok yaradılır, yəni rəqəmsal kontentin kitabxanası yaxud əvvəlcədən rəqəmləşdirilmiş milli Reyestr, kontentin təhlükəsizliyi və rəqəmsal hüquqların idarə edilməsi bloku, habelə lisenziyalaşma, monitorinq və e-com. bloku.

Bizdə kontentdən istifadəyə görə vergi formasında və son olaraq qərar vermədiyimiz təzminatın bir neçə variantı var. Belə düşünürəm ki, bu, Fişerin modelinə uyğun olacaq. Lakin bunun üçün hökumətin qərarı lazımdır. İzlənməyə gəlincə, belə

görünür ki, Deep Pasket Insprection (DPI) texnologiyası, yaxud onun analogiyası tətbiq ediləcək.

Bununla yanaşı, biz aydın başa düşürük ki, İnternetin çox yurisdiksiyalı olması, onun sərhədsiz olması qlobal infrastrukturun və ilk növbədə, Ümumdünya Əqli Mülkiyyət Təşkilatı (ÜƏMT) səviyyəsində məlumat bazasının yaradılmasını tələb edir. Bu iş ÜƏMT-də artıq başlayıb və lazım gəldikdə, bizə kontentin milli Reyestrinin və onu idarəetmə sisteminin, milli bazaları birləşdirən, ÜƏMT-nin qlobal bazası ilə uyğunlaşdırılması tələblərini nəzərə almağa imkan verəcək. Qeyd etmək istərdim ki, ÜƏMT-nin layihələrindən biri kollektiv idarəetmə təşkilatları üçün yeni keyfiyyət standartı hazırlayır. İkinci layihə yaradıcılıq fəaliyyətinin nəticələrinə dair qlobal bazarın əldə edilməsi üçün məlumatların idarə olunması üzrə informasiya-texnoloji sistemin təkmilləşdirilməsinə yönəlib.

- Yeri gəlmişkən, bizim qəzetimiz bu yaxınlarda yazırdı ki, Azərbaycanda hələ ki, İnternetdə müəllif kontentinin Reyestrini yaratmaq niyyətində deyillər...

- Təəssüf ki, bu cür peşəkarlıqdan uzaq məlumat bu sahənin mütəxəssisləri arasında çaşqınlıq yaratdı. Hələ 2009-cu ildə Agentlik İnternetdə hüquqların idarə edilməsi üzrə tamamilə yeni biznes-layihə təklif edib. Bu layihə ilə avropalı mütəxəssislər maraqlandılar və sonrakı 1,5 il müddətində Fransadan, Yunanıstandan, Almaniyada, İspaniyadan, Macarıstandan və digər ölkələrdən olan müəllif hüquqları sahəsində yüksək səviyyəli mütəxəssislərlə birgə böyük əks-səda yaratmış TVİNNİNQ layihəsi həyata keçirilmişdir. Azərbaycanın mövqeyi ÜƏMT tərəfindən dəstəkləndi və ölkəmiz bu təşkilata daxil olduqdan sonra ilk dəfə olaraq 2010-cu ilin sentyabrında Azərbaycan tərəfi dünya üzrə əqli mülkiyyət təşkilatları rəhbərlərinin iştirakı ilə “Azərbaycanda müəllif hüququ: imkanlar və perspektivlər” mövzusunda təqdimat keçirdi. Yalnız son iki il müddətində biz göstərilən məsələləri əhatə edən 4 beynəlxalq

konfrans təşkil etdik, o cümlədən onlardan ikisi ÜƏMT ilə birgə keçirildi. Azərbaycan nümayəndəsi İnternetin İdarə edilməsi üzrə Ümumdünya Qlobal Forumunun təşkilatçıları tərəfindən “Müəllif hüququ və İnternet: maraqların toqquşması və kompromis yolları” mövzusunda Şərqi Avropa ölkələri üzrə məruzəçi qismində dəvət edilmişdi. Agentliyin nümayəndəsi 2014-cü ildə Avropa Şurası Nazirlər Kabinetinə Azərbaycanın sədrliyi çərçivəsində “Mədəniyyət və rəqəmləşdirmə” mövzusunda Bakı beynəlxalq konfransında da “Mədəniyyətin rəqəmləşdirilməsi və rəqəmsal müəllif hüquqları” mövzusunda məruzə ilə çıxış edib. Onu da qeyd edirəm ki, həyata keçirilən işlər əsaslı elmi bazaya malikdir və Azərbaycan Prezidenti yanında Elmi Araşdırmalara Yardım üzrə Fond tərəfindən dəstəklənir. Ən vacibi isə, qeyd edildiyi kimi, dövlət başçısı İlham Əliyevin diqqəti və dəstəyi ilə bu sistemin yaradılması “Azərbaycan 2020: gələcəyə baxış” İnkişaf Konsepsiyasında öz əksini tapdı.

Göründüyü kimi, İnternetdə hüquqların qorunması məsələsi zəngin tarixə malikdir, yuxarıda qeyd olunan rəqəmsal sistemin yaradılması isə 2020-ci ilədək ölkənin inkişafı üzrə strateji plana daxil edilib. Beləliklə, Sizin toxunduğunuz yanlış məqalənin nə ilə bağlı olduğunu ancaq ehtimal etmək olar. Xüsusən də, əvvəlki nəşrlərdə, 2014-cü ilin iyun və iyul aylarında, qəzətdə İnternetdə hüquqların qorunmasının Azərbaycan variantının qonorarın mütləq ödənilməsi şərti ilə sərbəst istifadəyə yönəldilməsi barədə oxuculara kifayət qədər aydın şəkildə məlumat verilib. Qəzet, həmçinin, kollektiv əsasda hüquqların idarə edilməsi üçün rəqəmsal monitoring və lisenziyalaşma sisteminin yaradılması barədə də yazırdı. Ehtimal edirəm ki, qəzetin mövqeyində olan ziddiyyətlərin əmələ gəlməsində bu yaxınlarda (2014-cü ilin sonu) Rusiya Hüquq Sahibləri Birliyinin başçısı N.Mixalkovun müəllif kontentinin Reyestrinin yaradılması üzrə təklifini şərh etmək istəyi sonuncu rol oynamayıb. Bu cür mürəkkəb məsələdə səhv etmək mümkündür, xüsusən də, nəzərə alsaq ki, müəllif hüququ mütəxəssisi olmayanların şərhlə-

rindən istifadə olunub. Ümid edirəm ki, bu məqalə “İnternetdə hüquqları necə qorumaq olar” məsələsini daha yaxşı anlamağa kömək edəcək və buna görə də qəzetinizin rəhbərliyinə minnətdarlığımı bildirirəm.

- Kamran müəllim, siz hüququn, infrastrukturun və biznes-modelin rəqəmsal hüquqların idarə edilməsindəki roluna toxundunuz. İnternetlə bağlı olaraq mədəniyyətdə gedən dəyişikliklər barədə nə deyə bilərsiniz?

- Əqli mülkiyyət mədəniyyətinin formalaşdırılması, məlumat-maarifləndirmə işi də daxil olmaqla, bizim fəaliyyətimizdə mühüm yer tutur. 960 “qaynar xətti”, “Müəllif hüququ məsləhəti”, Agentlik yanında fəaliyyət göstərən və müxtəlif kateqoriyalı istifadəçilərin və hüquq sahiblərinin ixtisasartırılması üzrə Smart-klass, müəllif hüququ ədəbiyyatının pulsuz yayılmasını təmin edən sərğilər, mediada informasiya və bir çox digər maarifləndirici tədbirlər. Məsələn, yalnız keçən ildə 1200 nəfərdən çox insan Agentliyə müraciət edib və izahatlar alıb, 11 iddia ərizəsi və mütəxəssis rəyi hazırlanıb, 9 simpozium və seminar təşkil olunub, KİV-də dərc olunan materialların sayı 83-ə çatıb, 45 televiziya və radioveriliş, 31 təqdimat, 2 elektron, 3 multimedia dərsləri vəsaiti hazırlanıb və elektron formada nəşr edilib və nəhayət müəllif hüququ sahəsində 120-dən çox broşür, buklet və s. nəşr olunub. Bunların hamısı, müstəsna olaraq, mədəniyyətin və elmin keşiyində duran əqli mülkiyyətə hörmətlə yanaşmanın formalaşmasına yönəlib. Lakin İnternet həm də özünün şəxsi mədəniyyətini yaratdı və bunun təzahürlərindən biri də əsasında əqli mülkiyyət hüquqlarına qarşı nifrət və saymamazlıq olan tələblərlə çıxış edən piratlar partiyasıdır. Hətta, əgər bu, bir qədər şişirdilmiş ifadə olsa belə, etiraf etməliyik ki, əqli mülkiyyətə qarşı hörmətsizlik mövqeyi dünyada geniş yayılmışdır. Mən ÜƏMT-nin baş direktoru, dr. F.Qarrinin inkişaf etdirdiyi mövqeyin tərəfdarıyam. Yəni əqli mülkiyyətə qarşı yaranmış münasibətin dəyişməsinə təsir

göstərmək üçün İnternetdə müəllif hüququ ilə bağlı problemi başqa formada ifadə etmək lazımdır. Ondan irəli gələrək ki, pirat adlandırılan insanlar artıq buna heç bir əhəmiyyət vermirlər, bəziləri hətta bununla fəxr edirlər, deməli piratçılıq barədə daha az və XXI əsrdə mədəniyyətin maddi dayanıqlığı barədə isə daha çox danışmaq lazımdır. İnanıram ki, mədəniyyətə görə məsuliyyətin, əqli mülkiyyətə məhəl qoymayan insanlar da daxil olmaqla, hamının arasında bu cür bölüşdürülməsi müsbət nəticə verməlidir. Rəqəmsal dövr çox şeyi dəyişdirib. Onun yaratdığı kontent bu gün, eyni zamanda, həm əsas məhsul, həm də rəqəmsal iqtisadiyyatın mənbəyi hesab olunur, eynilə rəqəmsal fayl kimi – bu, həm texnologiyadır, həm də istehsal yeri. Əqli mülkiyyətin dünyada bugünkü fəaliyyət konteksti onun yarandığı vaxtdan prinsipial olaraq fərqlənir. Yeni kontekst həm iqtisadiyyatda, həm də cəmiyyətdə əqli mülkiyyətin yerini dəyişdirərək, onu biliklərə əsaslanan iqtisadiyyatın dominantına, rəqəmsal cəmiyyətin vacib alətinə və mədəni irsin təhlükəsizliyinin təminatçısına çevirib. Əqli mülkiyyətin fəaliyyətinin dəyişmiş konteksti, eyni dərəcədə, əqli mülkiyyətə və onun roluna olan münasibətdə bizim düşüncə tərzimizin dəyişməsinə tələb edir.